

1

Tačno je, da se mnogo šta u životu dešava iznenadno-neočekivano! Tako i ova zanimljiva priča, poslije punih šezdeset godina, kada sve polako pada u zaborav, ipak je vaskrsla!

U jednoj od starih sefardskih kuća u Beogradu, zbio se srdačan i davno željeni susret, sada već preko sedamdesetogodišnjih sarajevskih Jevrejki. I čudo je, da sjećanja na te davne godine njihove rane mladosti, nisu ni malo pomućena. Pa i sada, poslije toliko godina, njihove duše osjećale su se mlade, vedre, kao da sve to danas doživljavaju! Često, sa nešto povišenim tonom čulo bi se: "Nisi ti, to sam ja učinila" ili : "I ja sam tu bila".

To davno doba za vrijeme Kraljevine Jugoslavije, u prvoj polovini dvadesetog vijeka, kad su svi narodi bez obzira na vjeru i naciju živjeli jednako, bez ikakvih opterećenja koje ime i prezime nose, i naš jevrejski narod živio je sretno i bezbjedno. Ove, tada do petnaestogodišnje curice svojim starim Sarajevom, Baš-Čaršijom, Bem-Bašom, pa sve do Markala, gdje su uglavnom živjele, bezbrižno su se i kretale. Jedina stroga kočnica u tim vršljanjima bili bi roditelji i poneki stari, bradati žandar. A kada bi u večernjim satima susreli i profesore, u mišje rupe bi se razbježale. Najčešće bi, već sutradan uslijedio ukor razrednika, a kod osnovaca pismena obavjest roditeljima. Nedeljom, kada se školsko zvono ne čuje, nestašne curice što milom što silom, iznudile bi dozvolu roditelja za šetnju, često zavaravajući majku, da za zadaću ništa nemaju. Tada bi svaka i poneki srebreni novčić dobila. Đačku kapu ne bi tada u džepu držale.

U to malo "sokolovo društvo", ponekad slijetale bi i mamine maze, plačulje. Sve što se na ulici zbilo, one bi majci ispričale. To bi se naravno, po sefardskim kućama pročulo. Djeca bi bila bijena, sa čestom, dugom zabranom odlaska u šetnju, što bi za njih bila najteža, bolna osuda. Ali mudre, odvažne Sarajčice, sve bi to, pa makar na jedan sat nadoknatile izlaskom iz škole, ili Kena (jevrejska omladinska organizacija). Tako će se po tim uskim sokacima, ili čikmama, svakodnevno naći dosta gimnazijalaca pa i sićušnih, goluždravih osnovaca. Razigrana dječija mašta vodila ih je sve do Markala, uz često i

nedozvoljene dječije igre. *TAKVA JE UVJEK BILA, A I BIĆE, NEUSTRAŠIVA DJEČIJA MAŠTA!*

U tom malom odabranom društvu, uglavnom su bile: Hanika, Gerda, Florica, Ela, Sida, Anica, Estera i ponekad Šarika, i još poneke od njihovih vršnjakinja. Sada, iz njihove priče, čini se da su Gerda i Hanika bile ne samo organizatori, nego i dobro slušane kolovođe ove male družine.

.....

Levi, Levi Hanika, rođena 1928. godine, u Sarajevu, ulica Vuka Karadžića. Hanika, bujne kose i krupnih crnih očiju, uvijek sa nekim jakim žarom, "žeravicama" u njima. Tanjušna, ali hitra, pokretna kao čigra. Uvijek puna dječije neustrašive znatiželje i čvrstog uvjerenja u ostvarenje svojih namjera. Brze, hitre odluke u svakom momentu, na dohvat su joj ruke. U zamišljene dječije akcije prva će poći, a u slučaju nužde, braniti će svoju družinu.

Takva je bila, a takva je i danas. Puna života, sve oko sebe želi vidjeti, upoznati, sa svakim rado stupa u razgovor. Uvijek vesela, bez imalo nervoze, iako je već u godine zašla.

Rano je bez supruga ostala, ima bogatu i dobru familiju. Živi u Izraelu. Rat je preživjela u talijanskom logoru na otoku Rabu.

Druker, Kožemjakin Gerda, rođena 1927. godine u Sarajevu, Dobrovoljačka ulica.

Lijepa, smeđa i vesela djevojčica. Na oko seriozna, pomalo odvažna ličnost. Veoma trezvena i inicijativna. U to malo bezbrižno, ali još dosta nerazumno društvo, želila je da unese obuzdanost i razumno ponašanje. Te česte, nemoguće dječije prohtjeve, uvijek bi usmerila u jedan dozvoljen bezopasan i moguć potez.

Gerda je i danas takva, puna logike i oštromnih razmišljanja. I ona je rano ostala udovica, no ima pametnu, dobru djecu. Živi u Sarajevu. Rat je preživjela u talijanskom logoru na otoku Rabu.

Levi, Šternberg Šarika, rođena 1930. godine u Sarajevu, ulica Vuka Karadžića.

U toj veseloj družini, ponekad, našla bi se i Šarika. Kad ugleda to radosno dječije društvo, kako se niz Bjelave hitro i razdragano spušta, rado bi i ona da im se pridruži! Uz plač i poljupce upućene majci, umoljava je da i ona krene. Ali Šarika je još uvijek mlada, neiskusna i majka joj ne dozvoljava. Rijetko kad bi joj tu veliku radost priuštila. Tada bi Šarika, iako hitrim trčećim korakom, teško stizala tu odvažnu družinu.

Njen blag, topao i dječiji pogled, još uvijek djevojčurka, govori da ne zna kuda i zašto se u tu šetnju kreće? No sretna je da je i ona uz svoje, od djetinjstva znane drugarice!

Njene veoma krupne, duboke crne oči, bujna kosa, i kao alabaster bjela put, radoznalo bi privlačila poglede pojedinaca. Tako, iako mlada, a već bujno, skoro djevojački razvijena, svraćala bi pozornost na sebe. Lijepu, još nedoraslu djevojčicu, majka je, s razlogom držala pod budnim okom. U tim rijetkim izlascima sa svojim starijim drugaricama, bila bi među njima, samo mali, nevažni potrčko.

I danas je po svojoj nesebičnosti i plemenitosti dobro znana. Udovica je, no ima svoju dobru familiju. Rat je preživjela u talijanskom logoru na otoku Rabu.

Dr. Danon, Levi Sida, rođena je 1928. godine u Sarajevu, ulica Kralja Tvrtka. Naša Sida, uvijek suptilna, brižna, ranjiva duša. Iako takva, ponekad bi se našla u tom dječijem vrzinom kolu. Najčešće nije bila voljna, niti sposobna da prihvati sve izazove te male, ali odvažne družine. Divila bi se njihovoj odlučnosti, čestom grohotnom smjehu, i smjelom krstarenju po tim začaranim baščaršijskim sokacima. Sve pare, dobijene od roditelja, dala bi u zajednički "dječiji budelar", zbog čega bi toj družini uvijek rado došla.

Naša Sida takva je i dalje ostala. Iz njenih očiju uvijek je kao vedar dan, blistao tračak nade, smirenosti i povjerenja. Svaki susret sa njom, uz njen plemeniti pogled i blagi osmeh, u čovjeku je stvarao spokoj i osvježenje. Poslije rata, kroz svoje dalje školovanje, rado prihvata druženje sa svim slojevima ljudske populacije. Svoju veliku, neizmjernu želju da bude dječiji ljekar, sticajem okolnosti nije ostvarila. Nažalost, rano nas je napustila. Vrlo često, lik skromne, nenametljive Side lebdi nam pred očima, žaleći što drugovanje sa njom nije duže potrajalo. Njen najmlađi unučić Igor, kog je baka odgojila i neizmjerno volila, iza bake-none, još kao nedorasli cvijet mladosti, ostao je bolan i tužan.

Živjela je u Beogradu. Rat je preživjela u talijanskom logoru Rab.

7

Dr. Musafija, Ilaš Flora, rođena 1928. godine u Sarajevu.

I Florica je jedna od nenametljivih, mirnijih djevojčica, ali uvijek puna svježih i zanimljivih inicijativa. Vesela, spremna za šalu, vedar humor, zanimljive priče, stalno uz vedri blagi osmijeh. U tom društvu poznatih baščaršijskih curica rijeđe bi se našla. Bila bi uvijek bez ličnih prohtjeva, i pažljivo izvršavala oštru komandu Gerde i Hanike. Od kuće bi najčešće krenula sa starijim bratom Albijem, ali očito njemu ta nestašna pačurlija nije odgovarala. Brzo bi se od njih otkao. Tom začaranom Baščaršijom šetao bi sam, posmatrao sve dakonije, kojih je bilo na pretek, provozao se ringišpilom, na kraju odsjeo kod Ramiza, na "slatkom čošetu". Tu bi se uz najmanje dve porcije odabranih kolača, te bozu ili salep, pošteno osladio. Florica bi gore prošla, jer bi svoj novac družini dala.

Flora je i poslije rata druželjubiva, vesela i razdragana. Kod pacijenata veoma omiljena. Svakom od njih prilazila je prisno, uz mnogo razumjevanja i pomoći u njihovim tegobama. Ima svoju bogatu i dobru porodicu. Živi u Španiji. Rat je preživjela u talijanskom logoru na otoku Rabu.

Izrael, Delovski Ela, Lela, rođena 1928. godine u Sarajevu, u ulici Vuka Karadžića.

Lijepa, pomalo sićušna, sa vedrim i toplo zeleno-smeđim očima, blagim pogledom, te veoma prijatnom, bliskom ćudi i dušom. Nenametljiva je, u tom veselom dječijem društvancu osjećala bi se, kao i sve ostale, mnogo vrijednijom "jer sad smo same sebi gospodari". Za sve njih bio je to prelijepi osjećaj, bar koji sat biti u prilici da ne pitaš "mogu li mama, smijem li mama".

I danas Ela je privržen i drag prijatelj. Sa mnogo razumjevanja i korisnih prijedloga zasniva druženje, ne stavljajući sebe nikad u prvi plan. Dobra, brižna majka i supruga. Uvijek bliska, neposredna, iskrena. Za druženje veoma prijatna osoba.

Bjekstvom u Italiju, sačuvala život. Živi u Beogradu.

Papo, Tauber Estera, rođena 1928. godine u Sarajevu, Aleksandrova ulica.

Omanja lepršava, kao mali poljski leptirić. Oči vatreno crne, kosa gusta, kovrdžava, put pomalo smeđa, izrazita sefardska curica. Pogledom i osmijehom odaje sliku interesantne djevojčice. Takva će, u tom svom ranom djevojačkom dobu, privlačiti pažnju mnogih osoba. Rado se uključivala u to malo, odabrano društvo, ali često i sa izraženom namjerom svojih prohtjeva. To joj je teško prolazilo, jer komanda je bila oštra i stroga.

I iza rata je draga, prisna, aktivna u jevrejskoj zajednici. Nažalost, rano je postala udovica, ima dobru djecu. Živi u Americi. Rat je preživjela u talijanskom logoru na otoku Rabu.

Romano, Dračo Anica, rođena 1928. godine u Sarajevu.

Izrazita crnka. krupna. snažna djevojčica. kao da ju je romanijsko mlijeko napajalo. Među tim združenim curicama, u mnogo čemu je zrelije nastupala, sa dosta korisnih ostvarljivih prijedloga.

Već u mladim godinama, sa zrelim pogledom na život i neobuzdanom željom da se fašizmu suprotstavi, već 1941. godine krenula je u Narodno oslobodilačku borbu.

Danas, kao poštovana ličnost, živi u Beogradu. Udovica je, ima familiju.

Romano, Kabiljo Erna, rođena 1920. godine u Sarajevu, ulica Vuka Karadžića.

Iako nešto starija, prilikom šetnje kroz grad, rado bi se Erna, sa svojim, vršnjakinjama priključila toj, u gradu maloj, među Jevrejima poznatoj družini. Zna Erna da su curice odlučne, uporne i solidarne u svojim zamislima. Zato bi Erna i njene drugarice radoznalo prilazile toj grupici. Porazgovarale bi sa njima, davale savjete i radoznalo ispitivale koje su im dalje namjere. Naravno da curice, već dobro izvježbane u skrivanju nedozvoljenih poteza, ne bi im to ni rekle. A i curice iz te famozne grupice, rado će se priključiti starijim djevojkama. Što iz radoznalosti o čemu pričaju, te da i one usvoje njihove manire, kako bi ih kad odrastu mogle vijerno oponašati.

Kako u onim danima, tako i danas Erna je razborita, odlučna i inicijativna osoba. Veoma druželjubiva i susretljiva. Udovica je sa dobrom porodicom. Živi u Beogradu.

Bjekstvom u Italiju, rat je preživjela.

Po kapitulaciji Italije, septembra 1943. godine, oslobođen je logor na Rabu. Kako je taj logor bio jedini u Evropi, gdje se zatočnici nisu mučili ni ubijali, sem izvjesne gladi, život u njemu bio je podnošljiv. Ipak, jedva se čekalo i maštalo o *SLOBODI!* Svi logoraši, pa i naše odvažne curice, krenule su ka slobodnoj teritoriji, u Liku. Ko je imao sreće krenuo je sa roditeljima, a ko nije uspio sa roditeljima izbjeći iz Sarajeva, tužna srca u slobodu, krenuo je sam. Ali, u njihovim dušama zagrjevana je, iako neizvjesna, nada da će se, negdje na slobodi, susresti. Nažalost, to je bila rijetka slučajnost, jer su im roditelji, kao i cijela familija, negdje u logorima, tada zloglasne Hitlerove Evrope, stradali.

.....

Te vesele, razdragane šetnje rodnim gradom, ta nestašna grupica Jevrejčica, sa radošću je doživljavala. Danas, uzbuđeno, uz grohotan smijeh i sa dubokim žalom za prohujalom mladosti, sve to zdušno evociraju!

Nedjeljom, Baš-Čaršijom i Obalom, krstarile bi slobodno i na duže vrijeme. Lijepo odjevene, u samotnim mariner haljnicama, ili dindrlama, lakiranim cipelicama i šeširićima na glavi, kočoperile bi se gradom. Znatiželjno zagledale bi sve lijepo i novo po izlozima. Sa dobijenim novcem, kojeg su nosile u malim tašnama, preračunavale su se šta i koliko slatkiša mogu da kupe? Gdje, u koju slastičarnu da sjednu, kod "Ramiza" ili u "Egipat"? Tada, ne krijući se gradom, starije poznanike, uz jači naglasak, oslovljavale bi sa "ljubim ruke", u nadi da će ih oni, za učtivost kod roditelja pohvaliti. Tu i tamo prisjele bi na neku gradsku klupu i tu bi padale odluke gdje dalje krenuti.

Po povratku kući, a da bi ublažile majčin revolt, nadugačko bi, uz bujnu dječiju maštu, raspredale koga su vidjele, kako je bio obučen, i sa kim je šetao. Tu bi se bajkovito opisivao šešir, haljina, cipele, frizura, pa i miris parfema susrelih majčinih poznanica. U to vrijeme bez javnih glasila, svaka vijest sa ulice, rado bi se slušala. Jedini je gradski dobošar bio taj, koji bi oko devet sati naveče oglašavao mir i noćni spokoj u gradu.

A kad bi djeca, kroz ta svoja naivna izlaganja uzviknula "sreli smo mama i Popiličkog", razdragana mati upitala bi "pa jeste li mu, jadničku, šta podarili"? "Jesmo mama, ali prljav je i otrcan, daj nam nešto od odjeće, da mu iduće nedjelje odnesemo da se obuče"! Kako bi od djece dobio ponešto, da i svoje grlo osladi-nahrani, dugo i dugo bi ih pratio. Inače, Popilički, poznat u gradu od Baš-Čaršije do Marijin Dvora, pomalo zavrnut i zbunjen, a i svojom dobroćudnom naravi, svakom je omiljen bio. Svi bi zastali da sa njim malo popričaju. Nekad je, kažu, i klofat tepihe mogao, a sad se oslanja na svoje stare poznanike. Ponekad je, dok je bio mlađi, znao i po koju koku iz dvorišta ukrasti, zbog čega su ga tako i nazvali.

U nekim danima, kada bi se po završetku nastave vinuli ka Baš-Čaršiji, vješto bi zaobilazile Markale-gradsku tržnicu. Odmah uz Markale je poznata "zembilj kafana". Tu bi se po kupovini i njihove majke znale naći. One bi, uz svježu bosansku kafu i prijatno žensko ćaskanje, tu zaista dušu odmarale.

U večarnjim satima, kada se iz škole izađe i kada je Baš-Čaršija u odsjaju gradskih lampiona, tada je za djecu najdražesnije. Ta kratka šetnja Baš-Čaršijom, u stalnom je strahu od susreta sa očevima, njihovim prijateljima, profesorima i strogim žandarima. Strah pojačava i saznanje da se iza osam sati naveče, ni jedan đak ne smije naći na ulici! Sve su to okolnosti, koje djecu u brigu dovode. Ali dječijoj radoznalosti, kako grad noću izgleda, odoljeti se nije moglo!

Vrlo često i rado, curice bi navraćale u mljekaru, kod jedne stare Sefardkinje-Sarajevske Jevrejke. Ona bi toplo i brižno poslužila dječicu, veoma priznatih i njoj dobro

poznatih sarajevskih trgovaca. I pored fine majčine španske kuhinje, djeca će taj ukusni "žderičak", kako su ga same nazivale, u dva tri zalogaja slatko progutati. Friška, mirisna pogačica, sa još mirisnijim puterom, bila bi slada od svih maminih sendviča. Uz to, ovčije kiselo mlijeko u maloj zemljanoj "rujici"-posudici, još više im osladi tu prijatnu užinu.

Rado bi, a da roditelji nikad ne doznaju, svraćali u bogato opremljenu delikatesnu radnju, kod Torbice. Nalazila se je u velikom dvorištu luksuzne i svima poznate Salomove palate u ulici Kralja Aleksandra. Ulazak, kao i boravak u toj luksuznoj radnji sa strahom bi doživljavali. Ali toj kajzerici punjenoj sa šunkom i puterom, odoljeti ne bi mogli! To nekoliko zalogaja tog ovećeg sendviča, dugo bi po mirisu i ukusu u ustima osjećali! Poneka, od naivnih curica pitala bi "kako je ovaj sendvič najukusniji?" Nešto starije, znajući razlog tog dražesnog ukusa, zavaravale bi ih "luda si, pa to je tabaheja-suha guščetina." Ne daj Bože da roditelji saznaju, nikad više dinara dobile ne bi, a kamo li srebrenu deseticu.

Uz samu Katedralu, preko tramvajske pruge bila je poznata, isključivo orijentalna poslastičarna kod "Rifata". Tu bi kvalitetnu tahan-halvu sa čokoladom, ćetan-halvu sa orasima, skoro kristalan rahatlokum i crvenu ušećerenu jabuku uz bozu ili salep, zaista bratski djelile. Te ukusne mamine ruskite, marcipan, baklave, urmašice, tišpišti, i sve ostalo, nikad nisu bili ravni "Rifatovim" poslasticama.

Česti dječiji nestašluci, bolje reći zadovoljstvo bilo bi, kada bi silazeći niz ulicu, snažno i učestalo zvonili na kućno zvonce nepoznatih obitelji. Provirivajući iz prikrajka, radosno bi zagledali kako revoltirana osoba kroz prozor uzvikuje "ken uz, ko je, ko je". Ako se ne bi imali gdje skloniti, onda bi polako, ne osvrćući se na prozor, silazile kao da se to njih i ne tiče.

Ponekad, prolazeći tim omanjim, strmim ulicama, kada behar i zrele voćke mirisom i rumenim izgledom mame dječije oko, a žudna vodica se po ustima kotrlja, odoljet se ne može. Zadatak je jasan. Dok jedni beru, drugi posmatraju da se neko iz avlije ne pojavi. Dječija mudra lozinka "kašalj", najčešće će uroditi plodom. Ali ponekad bi koja kamenica, ili prut, zakačio djecu. No kako bi se to dešavalo skoro na periferiji grada, na vrhu Bjelave, ta iako momentano zbunjena grupica, bila bi spokojna, jer ta očigledna krađa do roditelja doći neće. A tješi djecu i odavno u narodu prenošena izreka "usput ubrati koju voćku, nije nikakav grijeh".

U tim čestim šetnjama po gradu, među prvima je obilazak oko trgovine dječijim igračkama Arona S. Albaharija. Tako lijepih igračaka ni u jednoj trgovini nema. Vjeruju djeca da su negdje vani kupljene, jer im otac kad dode sa puta po drugim zemljama, slične igračke donosi.

Stari, mudri trgovac odavno već vođen lošim iskustvom, te prelijepu lutku objesio je o plafon radnje. U lijepim raznobojnim haljinicama, sa crnim, plavim ili smeđim očima, te i bujnom sjajnom kosom njišu se na plafonu. Tako da ih je, to dječije željno oko moglo samo iz daleka gledati. I sve ostale igračke, dječije kuhinjske i sobne garniture, kao i razne igračke za dečke, bile su sklonjene u zatvorene staklene vitrine. Samo pištaljke, staklenke, baloni, perlice, šnale i još neke sitne igračke, nisu bile zatvorene, ali ipak nedostupne.

Taj stari gazda, kako su ga djeca zvala "škrtac", nije dozvoljavao djeci u radnju ulaziti. Te dragocjene dječije dragulje mogli su samo sa vrata posmatrati. Imao je star' Albahari loše iskustvo, jer bi vrlo često, samo što se okrene, ostao bez nekih igračaka. Tom malom dječijem društvu, kao i većini druge djece, nije ništa vjerovao, pa ni onda kad bi stvarno došli nešto da kupe. Ponekad ipak, ako bi stari trgovac bio raspoložen, pod budnim okom, uveo bi curice da razgledaju igračke, vjerujući da će umoliti svoje majke, da im neku od igračaka kupe. Tada bi svaka od curica dobila poneku šnalicu, mašnicu ili prstenčić. Pomilovao bi ih po glavi i povukao za uho.

Poneki, brzi i spretni mališani, a kako je trgovina bila na uglu ulice Kralja Petra I i Petrarkine, po krađi razbježali bi se u oba pravca, te ih stari Aron, da je bio i mlađi, ne bi mogao pohvatati.

Kada bi majka, neku od tih curica, povela u radnju, stari Albahari ne bi ih odao, jer i on se dobro sjeća i svojih nestašluka, davnih godina u Tešnju. Po starom običaju, na rastanku, opet bi je povukao za uho.

.....

U tim čestim krstarenjima po svom omiljenom gradu, u dječijoj bujnoj mašti rađale su se i mnoge nedozvoljene i opasne igre.

Najinteresantnija i najdraža bila bi , iako rizična, vožnja biciklom. U to vrijeme, malo ko od djece imao je bicikl. Na dugoj "Obala" ulici bilo je više radnji, gdje se mogao iznajmiti bicikl. Zbog visoke cijene, djeca bi ga mogla iznajmiti samo za jedan sat. Neuke curice naizmjenično bi se penjale na bicikl, uz mnogo svađe ko je na redu. Svako malo, padale bi sa bicikla, kidale bi koljena i bjele čarapice. Koljena bi se bar za dan, dva mogla i sakriti, ali pocjepane čarapice i krv na njima nikako. Razna naivna opravdanja koć roditelja ne bi prolazila. Pored batina, zabrane šetnje, roditelji bi curice vodili u radnje sa molbom da djeci bicikl više ne iznajmljuju. Ali bistri dječiji um vrlo brzo bi se dosjetio! Njihovi vršnjaci, rođaci, pa i školski drugovi otkupili bi bicikl, te bi se curice i dalje sa užitkom vozale. Najviše su prezale od čestih Sarićevih fijakera, koji su krstarili gradom. Ipak, kada bi fijakerista ugledao mališane na biciklu, naglo bi fijaker zakočio.

9

Također neobazriv dječiji nestašluk je bio, kada bi radoznalosti radi, a i privlačne vožnje, ulazili u tramvaj. Uslijed nedovoljnog iskustva u vožnji tramvajem, često bi i u pokretu tramvaja, nalazili se na samoj njegovoj papučici. To bi, kao i šetuckanje po tramvaju, od sjedišta do sjedišta uz galamu i grohotan smijeh, nerviralo vozača i putnike. Tako bi vrlo često, već na sledećoj stanici, bili izbačeni. Iako rizičnu prednost su imali samo hrabri dečki, koji su se kačili za zadnji, vanjski trup tramvaja.

Još jedna neobuzdana žudnja vukla je tu hrabru družinu ka, za ono vrijeme čudovišnom ringišpilu. Mali, skoro prizemljeni ringišpil bio je za te odvažne, neustrašive curice ništavan. Posmatrajući momke i djevojke kako se na, visoko od zemlje uzdignutom ringišpilu brzo, valovito voze, odlučuju da se i one u njega prokrijumčare. Tihi povjetarac djevojkama zanosi suknjice i kosu, što svemu još veću čar daje. Pa još i u najvećem lijetu, hvataju se za ruke i sjedala, a poneki tad se i poljube. Sve to duboko intrigira djevojčice, te pošto-poto žele se i one ukrcati u taj famozni ringišpil. Tako bi kradomice, okrećući glavu, dok kartu plaćaju, poneka i uspjela sjesti na to začarano sjedalo. Po silasku, ljubopitljivim šapatom čulo bi se "jesi li se i ti poljubila", jer krej Za te, već pomalo zadjevojčene curice *POLJUBAC* je bio veoma priželjkivan i željen, da ga što prije dožive!

O vrućim ljetnim danima, ako ta mala dječija družina ne krene sa roditeljima u neko od poznatih sarajevskih izletišta, krenuće curice i same. Ferije je, a mjesta za ljep provod je u izobilju. Ipak, najradije će poći na Bem-Bašu. Tu će, ako nisu dobile dozvolu roditelja, brčkati se u haljinicama, koje su skrivajući od majke ponijele. Biće veoma oprezne da ih ko ne prepozna, jer na tom omiljenom sarajevskom izletištu uvijek je puno poznatog svijeta. Ponekad, ih je dječija radoznalost vukla i na gradsko, veliko kupalište "Jezero". Daleko je, na kraj Sarajeva, na Koševu. Najveći dio puta uz alejni drvored i gusti sklop grobalja, djecu pomalo zastrašuje. Preljepo, duboko plavetno jezero, sa kabinama, pješčanom obalom i mnoštvom prodavaca slatkiša oduševljava djecu. Tu, u blizini je i poznati zoološki vrt, koji je pored sveg ostalog, za djecu najinteresantniji. Tu bi se, uz samo kratko brčkanje po plićaku i brzo preletanje po vrtu, trkom vraćali kući. Na taj tajanstveni izlet mamine maze ne bi ni vodili.

Najljepši trenutak, duboko u duši osjećala bi djeca, kada sarajevske ulice osvanu u bijelom. Tada na obroncima Trebevića, poznatog planinarskog izletišta, u sunčanom odsjaju zablistaju snježni nanosi. Nedelja se jedva čeka, a tajne pripreme su svakodnevene. Očevi će pripremiti saone, a majka toplu odjeću i omanje sendviče, jer će po njenom i očevom odobrenju, poslije dva, tri spusta niz Bjelave, djeca vratiti se kući. Pozivaju se i dječaci iz komšiluka kao i rođaci, jer curice nisu vične, ni snažne da saonama upravljaju. Ne daj Bože da nalete na konjsku zapregu, natovarenog konja ili nekog prolaznika, jadne majke uvijek najteže predviđaju! Samo taj opasni trebevički teren ni na pameti im nije.

Uspon je veliki, a i put prilično dug, zato će curice krenuti što ranije, kako bi bar do "prvog šumara" stigli, prvu, malu šumarsku kućicu na Trebeviću. Tu će hitro, da ih niko ne primjeti, sjesti na saone i krenuti nizbrdicom. Rado bi i oni, u toj toploj kućici, kraj toplog planinskog kamina, zagrijali se i popili mirisni, šumski čaj. To im je omogućeno samo kad sa roditeljima krenu u planinu, ali to se rijetko dešavalo. Oni će

svoju užinu, spuštajući se u grad, izuzetno gladni, pojesti na jednoj od okuka. Na omanjoj koloni tih ilegalnih izletnika, sjedit će po dvoje na saonama, naprijed dečko, a pozadi curica. No bilo je i hrabrih curica, koje su vješto upravljale saonama.

Nizbrdica je velika, a okuka je puno, tako da kormilar mora biti odlučan i oprezan. Ponekad bi se u brzini skrenulo u prtinu. što je bezopasno. dapače veselo. Ali kad bi se na kraju spuštanja, prolazeći kroz naselje Vraca, udarilo u neku od kućica, to bi za mališane bila prava tragedija. Ukućani galame, grde, traže im roditelje. To hrabro, odvažno društvo sada plače i preklinje domaćina da ih roditeljima ne tuže.

Tako bi se ponekad, taj veliki dječiji izazov i uz plač završavao. Dječije neobuzdane želje dovešće ponekad, kada je oskudica u parama prisutna, a pogledi na Ramizove slatkiše požudni, da se poneka školska knjiga proda. Mudro će djeca, odvažno ući u antikvarnicu u Štrosmajerovoj ulici. Nudiće neke od knjiga, kao da su prošlogodišnje. Pomno će prodavac da ih promatra, no povjerovat će im. Poneko od prisutne djece šarat će očima, ali to starac, pod debelim naočarima, ne bi ni primjetio. Zato djeca, prethodno provirujući na vrata, ne bi ulazila kad je mladi gazda u radnji. Sad je kod kuće potrebno ispričati drugu priču. Uz namješteni dječiji plač, tužno bi se majci obratili "mama, mama, neko mi je ukrao knjigu." Čvrsto vjerujući u istinu majka bi knjigu nabavila, ali takav poduhvat, bar u toj školskoj godini, djeca ne bi smjela ponoviti.

U jednom momentu, oštre dječije oči ugledaše na pultu antikvarnice crvenu knjigu, sa zlatnim hebrejskim slovima, sličnu kakvu otac i nona imaju. Iskra je odmah u glavama sijevnula, jer takvih knjiga u kući je puno. Neće nonin livrus-molitvenu knjigu uzeti. Ona ih stalno čita, moli se Adonaju (Bogu) za zdravlje cijele porodice i moli blagoslov od Višnjega za cijeli jevrejski narod. Ali iz očevog ormara uzeti će bar jednu. Puno ih je, oduvijek tu stoje, a on ih rjeđe u ruke uzima. Tako će, što naivni dječiji mozak rezonuje, ta "mala krađa", biti neprimjetna. Potajna je odluka nekih smjelih djevojčica.

Knjige su dragocjene, pisane na dva, srpskom i hebrejskom jeziku, tako da su zaista vrijedne. E tu se trgovac zamisli? Pretpostavlja da su iz neke stare jevrejske kuće. Stari trgovac se dosjeti, izbrisa sve naknadno rukom upisane podatke u njima i kupi ih, ali uz znatno nižu cijenu od njihove vrijednosti. Naravno, vrijeme bi se i to doznalo. Pored veoma oštih kazni i prjekora, posebno nonine tople ali i ukrštene sa strogim riječima ganule su curice, u čvrstom ubjedenju da se taj nepromišljeni poduhvat nikad više ne ponovi. Uz dječiji plač i ljubljenje ruke, nona je djeci oprostila, uz obećanje da im dosadašnja darivanja uskratiti neće. Prodata knjiga, normalno, otkupila se nije.

Sve su to zgode i nezgode bujne mašte i uzburkane dječije krvi. Kad-tad nešto od zbivanja se i sazna. Sa zebnjom djeca očekuju kaznu. Presretni su, kada dok otac tuče, majka bolno uzvikuje "deša lu"-pusti je! Ili, kada majka uz veliku dreku, grdi djecu, što po cjelom komšiluku odjekuje, otac strogo naređuje "ja basta"-dosta je! U pretučenom društvu biće prepirke, ko je tajnu odao? Potom, svi će svoje zaslužene kazne nastojati da umanje, ali naivni dječiji pogledi uvijek ih otkrivaju. I najzad, pada odluka da se mamine maze –pišulje, u društvo više ne primaju.

I pored prjekora, batina i drugih vrsta kazni, te velikog straha da neko od profesora za to ne sazna, djeca bi se za neko vrijeme primirila, ali zauvijek sigurno ne bi.

Jedinstvena omladinska jevrejska organizacija u galutu, kao i u pradomovini, tada zvanj Palestine, bio je KEN. Najmasovniji bio je "Hašomer Hacair", a za njim "Betar".

U Kenu bi se djeca odgajala u tradicionalnom jevrejskom duhu, ali sa istim zanosom djeca su upućivana na ljubav svog zavičaja, svoje rodne grude. Jedan ogranak

11

Ken-a "Hašomer Hacair", bio je neposredno uz stari sefardski templ na Baš-Čaršiji. Zbog toga, ta mala ponosna grupa Baš-Čaršijskih curica, držala se odvažno, uz čestu komandu, svima u Ken-u. Bliski, brižni ali i strogi vaspitači, nesporazume među djecom uspješno bi rješavali. Vaspitači, zvani "madrahim", u to vrijeme bili su Levana Koen, Joel Abinum, Lala Altarac i Leon Albahari-Lenče. Među njima, za djecu, najdraži bio je Lenče. Njemu se i poneka dječija tajna mogla povjeriti. Izazov Baš-Čaršije često bi nagnao djecu da iz Ken-a pobjegnu i malo po ulicama prošvrljaju, što bi im samo Lenče opraštao!

Rado bi sva jevrejska djeca išla u Ken. Najrađe onda kada se u njemu pjeva i igra, a posebno kada su počašćeni kolačima, darovima. To se dešava o jevrejskim praznicima. Najsretniji su kad se približava praznik Hamiša Asar, dan sazrijevanja voća u Izraelu. To se smatra i dječijim praznikom. Uz prikladan dječiji program, u kojem oni učestvuju i prisustvo voljenih roditelja, djeca su presretna. Jedinu nevolju, po povratku, doživjet će poneke majke, kada ih kćerke ukore "nisi ti meni mama kupila haljinu kakvu je imala ..., pa sam bila najružnija". Tužnom djetetu majka će odgovoriti "dogodine ti ćeš imati najljepšu haljinu."

Ostale praznike, Roš Hašana, Purim, Hanuka, Sukot, Lag Baomer, svaki po svojoj specifičnosti, djeca bi sa radošću proslavljala. Samo jedan, iako kroz tradiciju jevrejskog naroda najveći, najvažniji praznik, Jon-Kipur (dan kajanja grijeha), djeca bi sa ogorčenjem prihvatila. Tog dana, kompletne porodice borave cjeli dan u templu, moleć se za okajanje grijeha počinjenih u toku godine. Majka bi, pomalo puštala djecu u dvorište templa. Po povratku u templ, morali bi pokazati jezik. Ako na jeziku nema bijele skrame, bilo bi jasno da su negdje, nešto pojeli. Rigorozan prijekor i kazna čekali bi ih kod kuće. Taj dan "kajanja grijeha", posti se u pravom smislu riječi, ne jede i ne pije se ništa.

U Ken-u, tom veselom dječijem sastajalištu, vaspitači su djecu upoznavali sa svim društvenim zbivanjima u životu. Mnoga predavanja bila bi za nestašnu dječurliju dosadna, te bi poneki i kunjali. Najsretniji bili su kada bi u jedan glas pjevali. Neke pjesmice, pjevane na hebrejskom jeziku, bile bi im manje poznate, ipak su ih zdušno pjevali. A kada bi uz staru, tradicionalnu pjesmu "Hava Nagila" Havu i zaigrali, toj nostalgичnoj igri ne bi bilo kraja. Mladi dječiji mozak, tu vjekovnu jevrejsku pjesmu, dalekim, tankim nitima vezao je za davno izgubljenu, ali i obećanu zemlju *PALESTINU!*

I HAVA

*Hava nagila, hava nagilu
Hava nagila venismeha.*

*Hava neranena, hava neranena
Hava neranena venismeha.*

*Uru, uru, uru ahim
Uru ahim belev sameah*

*Uru ahim, uru ahim
Belev sameah!*

Hajde da se radujemo,
Hajde da se radujemo i veselimo.

Hajde da pjevamo
Hajde da pjevamo i da se radujemo!

Probudite se. probudite se braćo
Probudite se braćo veseloga srca!

Također bi i ostale pjesme iz dječijih grla gromko odjekivale:

II

*Boker, boker, boker, boker ba,
Boker ha lavoda.
Boker, boker ba!*

*Cohorajim, cohorajim, cohorajim, cohorajim ba,
Cohorajim ha laaruha
Cohorajim, cohorajim ha!*

*Erev, erev, erev, erev ha
Erev ba limnuha
Erev, erev ba!*

Jutro dolazi
Jutro dolazi,
Jutro dolazi, da se radi!

Podne dolazi,
Podne dolazi,
Podne dolazi da se jede!

Veče dolazi,
Veče dolazi.
Veče dolazi da se odmara!

III

*Hašafan hakatan,
Šahah liskor ha delet.
Histanen hamisken,
Vekibel nazelet!*

*Tra la, la, la, la, la, la
Tra la, la, la, la*

Mali zec.
Zaboravio zatvoriti vrata,
Prehladio se jadan,
I dobio kijavicu!

*Tra la, la, la, la, la, la
Tra la, la, la, la!*

IV

*Hevenu šalom alejhem
Hevenu šalom alejhem.
Hevenu šalom. šalom.
Šalom alejhem!*

Doneli smo mir vama ...!

V

Omiljena, u dubokom transu i tada u aluzornoj viziji za povratkom u Izrael, pjevana je najčešće na izletima, uz logorsku vatru:

A jarden, mit laheš bado ... !

VI

Tel Aviv
Tel Aviv
Ti si našeg sana div
U te jure svi Jevreji
Baš u grad taj, Tel Aviv

Duboko iz duše, sa puno emotivnog naboja, pjevana je od najstarijeg do najmlađeg, *vjekovna himna Jevreja.*

התקוה

כָּל עוֹד בְּלִבְּב פְּנִימָה
נֶפֶשׁ יְהוּדֵי הוֹמִיָּה
וּלְפִאֲתֵי מִזְרַח קְדִימָה
עֵיִן לְצִיּוֹן צוֹפִיָּה -

עוֹד לֹא אֶבְדָּה תְּקוּתָנוּ
הַתְּקוּהָ בֵּת שְׁנוֹת אֲלֵפִים
לְהִיּוֹת עִם חֲפָשִׁי בְּאַרְצָנוּ
אֶרֶץ צִיּוֹן וִירוּשָׁלַיִם

HATIKVE

*KOL OD BALEVAV PNIMAH
NEFESH YEHUDI HONIYAH
ULFAATEY MIZRACH KADDIMAH
AYIN LTZION TZOFIYAH.
OD LO AVDAH TIKVATENU
HATIKVAH BAT SHNOT ALPAYIM
LHIYOT AMCHOFSHI BARTZENU
ERETZ TZION V YERUSHALIM!*

15

NADA

*SVE DOK NADA U SRCU ŽIVI
I DOK JEVREJSKA DUŠA TRAJE,
PREMA ISTOKU UPRTE OČI
OČI ŠTO SE OD ČEŽNJE SJAJE!*

*JOŠ NIJE IŠČEZLA NADA
DUGA DVE HILJADE LJETA
BITI SLOBODAN U JERUSALIMU
U CIONU SREDIŠTU SVIJETA!*

(Prepjev prevoda izraelske himne- Kovačević Nikola, u Novom Sadu, 01.06.1992.g.)

Po staroj verziji, do 1941. godine u jevrejskim kućama Jugoslavije pjevana je:

*TAMO ODAKLE SUNCE PRVI ŠALJE TRAG.
GDENO RUJNA ZORA RASTAJE SE S' MRAK.
GDENO DIVNA PALMA ŠIRI HLADAK SVOJ.
ROMOR SA JORDANA MJEŠA PTICA POJ.
TAMO NAŠE SLOBODE JE SPAS
TAMO NADA RAĐA SE ZA NAS.
AOJ ZEMLJO OD STARINA TI
DUŠMANIN TE NAMA NEĆE OTETI!*

Kao i na španskom jeziku, ali nažalost njen tekst nije očuvan.

Vrlo često, u prisustvu svojih "madrahim", išla bi djeca na izlete. Po uzoru na tada poznatu "skautsku" organizaciju, djeca će, uz odjeću sličnu skautskoj, sa ruksakom na leđima, odvažno kročiti sarajevskim okolnim vrletima. Umornim, dobro gladnim ustima, sada je sve ukusno. Tako će se, združeni navikavati na zajednički život. Kad još malo porastu, na tzv. "mošavama", logorovati će po lijepim predjelima zemlje. To će, uz sveobuhvatno vaspitno djelovanje, biti pravi izazov za zbližavanje mladih jevrejske populacije.

.....

U ono skoro davno doba, u prvoj polovini dvadesetog vijeka, živjelo se po dugo očuvanoj tradiciji iz starih vremena. Tad se rijetko iz koje kuće mogao čuti glas radio aparata, ili nešto jači zvuk pjesama sa gramofona. Uobičajeni načini razonode bila su kućna sjela, poneke od zabava i tradicionalno uobičajeni izleti. Tu bi se znanci, prijatelji i familije srdačno susretali, pjevali, igrali, ćaskali, ali i dobro se omrsili! Vatrice bi naokolo buktale, a poneke i već tinjale, uz privlačne mirise roštilja i pečenja. Uz pjesmu i omiljenu, laganu prim tamburicu, ili bučnu harmoniku, svak bi našao svoj način uživanja. Najčešći bili su izleti na Vrelo Bosne, Željeznice, Pazarić, Trebević, Pale, Stambolčić, Crepoljsko, Bem-Bašu i ostala brojna izletišta.

Curice bi uz donešene lutke prijatno se zabavljale, a dečki bi igrali tenis, fudbal i najrađe "kamena s ramena". Iako pod strogim okom roditelja, padali bi naivni, a najčešće i prvi zavodnički pogledi dečaka i stidljive, spuštene glave, uzvraceni pogledi curica! Od tada bi se, sve do čekanog novog izleta, maštalo o dragim očima. A možda bi se i neki stisak ruke prikrao, što bi naravno, samo njih dvoje znalo i u duši brižno čuvalo.

Iako su jevrejska djeca, zahvaljujući veoma raširenom cionističkom pokretu u svijetu, bila vaspitana u jevrejskom nacionalnom duhu, jednako bliski i voljeni bili su u krugovima i ostalih nacionalnosti. U toj multinacionalnoj sredini, kakva je tada bila Bosna, druženje muslimanske, srpske, hrvatske i jevrejske djece bilo je blisko i prilično iskreno. Tu i tamo, samo u izrazito šovinistički nastrojenim obiteljima, iz usta njihove djece mogla je potjeći poneka uvrjeda, kao: "Vi ste ubili Isusa!". To bi jevrejsku djecu, ne imajući nikakvog saznanja o tome, potreslo, uplašilo, te bi kući sa suzama dolazili. Prepanutoj, uplakanoj djeci, bilo je teško dati pravo, za djecu razumno, objašnjenje riječi tih grubo, fanatično ostrašćenih roditelja, a kroz to i njihove djece.

Pored ove dječije, smjele i odvažne grupice, čija sjećanja smo sa oduševljenjem slušali, sigurno je na teritoriji Sarajeva od Baš-Čaršije pa do Čengić Vile, još dosta sličnih družina bilo, pa i starijih od naše. U ono, pretežno patrijarhalno vrijeme življenja, među mlađim generacijama, rijetki su bili slučajevi druženja curica i dječaka. Dječaćke

družine naravno. bile su znatno smjelije. agresivnije. što bi često roditelje u nepriliku dovodilo. Od pamtivjeka. sa generacije na generaciju takva je mladost bila i BIĆI:!!

Pored ovih nestašnih dječijih grupica. Sarajevo je obilovalo velikim brojem obrazovanih nadarenih gimnazijalaca, studenata, zanatlija, službenika, fakultetski obrazovanih mladića i djevojaka. Taj cvijet jevrejske mladosti. kroz Ken bio je blisko povezan po nacionalnoj, a manje religioznoj osnovi. Ken je bio ta moćna omladinska organizacija koja je jevrejsku mladost zbližavala u cilju očuvanja ljubavi i privrženosti svojoj pradomovini, *EREC! I ZAISTA SVAK JE, OD NAJMLAĐEG DO NAJSTARIJEG, EREC U SRCU NOSIO.* Kroz učlanjenje u Ken, primjerno vaspitanje, obrazovanje omladine, zajedničke izlete, mošave, i najzad hahšare, veliki broj omladine prihvatao je ideju za iseljenje u zemlju Izrael! Hahšara je bila moćna poljoprivredna organizacija – dobro, na kojem se omladina obučavala na poljoprivrednim radovima, da bi dolaskom u Erec. zemlju suhих pustinskih predjela oplemenila, uvela u kulturnu poljoprivrednu obradu. Tako bi, onaj tada, tek mali deo otkupljene zemlje od Kraljevine Engleske u Palestini, osposobili na evropski nivo proizvodnje! U tome su kroz kolektivne Kibuce i pored velike opasnosti od Arapa, izuzetno uspjeli.

Taj beznadežan san. za kojim su Jevreji galuta-izgnanstva vjekovima žudili. ni slutiti nisu mogli. da će im se već 1948. godine ostvariti. Ta zaslužena nadoknada Jevrejima u galutu, *ODLUKOM ZEMALJA POBJEDNICA*, u Drugom svjetskom ratu ostvarena je!! *KONAČNO RAZUM JE POBJEDIO!* Kako zbog šest miliona jevrejskih žrtava, za Hitlerovog nacizma, to i zbog neopravdanog izgnanstva Jevreja, pre punih dve hiljade godina, iz Palestine!

OVOJ MALOJ. NEKAD ODABRANOJ GRUPICI, DANAS SAKUPLJENOJ SA MNOGIH STRANA. PRUŽILA SE PRILIKA, DA SVOJE DJETINJE DANE ZDUŠNO EVOCIRA. NA MOMENTE SA DUBOKIM UZDAHOM ZBOG POGUBLJENJA BEZBROJ NJIHOVIH VRŠNJAKA. ŽELJA IM JE. DA TE OSIJEŽENE TRENUTKE PROŠLOSTI, OSTAVE U ZALOG SVOJOJ DJECI. UNUCIMA. PRAUNUCIMA! KAO! OSTALOJ JEVREJSKOJ MLADOSTI SADA I ZA NAVJEK.